

THOMKA BEÁTA

Mondanám, most Te kérdezz,

drága Ottó,

arról, hogy „mi volt a legszebb Dániában”, ha valahol együtt üldögnénk. Nem először voltál szellemi bedekkerem, nem is utoljára, igaz, nem úgy tettem tűvé Koppenhágát, mint akik (Simenon kiadójának szellemes ötlete alapján) egy kis térkép alapján járják végig Párizsban Maigret főfelügyelő helyszíneit. 1992-es köteted Dánia-verse volt útmutatóm akkor is, amikor sosem látott tájék, vágykép volt számomra, akkor is, amikor a téli Koppenhága utcáit róttam, meg most is, amikor egymásra rétegzem imaginárius vedutáinkat.

Elhallgatnám, ám ennyi idő után sem tudom megkerülni a régi meg-rázkódtatást, amit a vers belőlem kiváltott. Hála Istennek, volt abban az évben több új könyved is, volt minek örülni. Annak a tragédiának és teljes bizonytalanságnak az idején azonban, amikor alig fejeződött be Vukovár és Dubrovnik ostroma, s ami a szarajevói ostromzárát, Jugoszlávia szétesését, útlevelünk érvénytelenné válását, világgá menéseinket hozta, sírásra is volt elég okunk. Majd harminc év elmúltával is ugyanolyan megindultan olvasom, ahogyan első alkalommal és azóta mindig. Pedig ez csak egyik szála annak a gazdag élmény-, érzés- és emlékkomplexumnak, amit a vers megismételhetetlen módon tömörít. Látod, most is e körül toporgok, holott éppen egy misszilis levelet írnék neked Dániáról, hisz oly régen beszélgettünk utoljára.

Amikor a Mecsek oldalából feltárul a baranyai sárga virágszönyegek látványa, az jut eszembe, hátha éppen a dán repceföldeket kapta föl

a szél. Az aranylő ikonokhoz hasonlítod őket, én meg földre terített fehér lepedőknek véltem a holland tájképek virágföldjeit. Versed ihlető dán jelképei Andersen és Kierkegaard, mindketten az Assistens Kirkegård-ban nyugszanak, ezért kerested halmaikat hasztalan a Holmens temetőben. Arról is be akartam számolni neked, hogy milyen meglepetést tartogatott számomra a kis Kastély-szigettel szembeni Holmens Kirke. A 16. századi kovácsműhelyből átalakított, vörös téglás, szakrális épületben, a tengerészek templomában konfirmált Kierkegaard. Mivel mindez már a reformáció után történt, nem volt képrombolás helyszíne, ami másként dobantja meg a szívem, mint a puritán, fehér falú, dísztelen protestáns templomok. Az egyik miatt bánkódom, a másik lelkesít, mert bárhol lennék is, otthon érzem magamat bennük. Az orgonát, a barna oltárt és a gyönyörű fafaragású szószéket nem lehet eleget csodálni. Neked biztosan feltűnne a dekoráció nélküli templom mennyezetéről lógó, nagy vitorlás hajó. Másutt csillárok, részletekben tobzódó műreemek kápráztatják el a betérőt, a tengerészeknek azonban kijárt ez a szakrálissá tett, magasan függő hajó. A tengerről egyenesen az égbe evezhettek volna rajta. Vagy mindkét irányba.

A márványszürke Frederiks Kirke neoklasszicista stílusa nagyon idegen tőlem, ám orgonája előtt van min ámulni. Mintha aranyozott, csipkemin-tázatú brokát fedné. Középen két fehér hattyú veszi közre a puttószerű angyalfejet. Olyan feltűnő ez a szürke márványtól elütő, szecessziós teatralitás, mintha az orgonaépítők és dekoratőrök nem is a templomba, hanem az Amalienborg királyi gyermekeinek szánták volna díszes báb-színháznak. Nem is olyan távoli ez a képzettársítás, hisz az út a palotaudvaron visz át, ahol a *Diótörőt* idéző dán gárdisták strázsálnak. Váratlan meglepetést vált ki, amikor e kucsmás, sötétkék-fehér fabábu-jelenségek megmozdulnak. A karácsonyra készülve ilyen négyméteres figurákat állítanak a fehér Hotel d'Angleterre bejárata elé, melynek homlokzatát hó híján nagy jégcsapokkal díszítik. Erre csak egy szó van, meseszerű, mi meg ott villogunk előtte a mesében.

A szigeten van a Christiansborg palota, több múzeum, színház, a Dán Királyi Könyvtár, a kis csatornán túl pedig a Nemzeti és a Koppenhágai Múzeum, az Andersen bulvár túloldalán, a Tivoli parknál pedig a

Glyptotek. Ezt a környéket már ismered, a másik irányt is, ami a Rosenborg palota mellett, a királyi parkon át a Dán Nemzeti Galéria felé vezet. A dán múzeumok belterei ugyanolyan bensőségesek, amilyenek puritán otthonaik és a templomi enteriőrök. Három itteni képet szeretnék említeni: Pieter Brueghel *Keresztvitel (Krisztus útja a Golgotára)*, Bosch *Krisztus kiűzi a kufárokat a templomból* és François Nomé, illetve (ahogy a nápolyiak nevezték a Monsieur-t) Desiderio Monsú képe, *A Pálfordulás architektúra-fantáziája*.

Charles de Tolnay szerint a Bosch-kép a téma Brueghel-pastiche-a, s még különösebb, hogy ugyanezt a képet a múzeum egy Bosch-követőnek, az olaszok pedig mindkét festőnek tulajdonítják. A Bosch- és az ifjabbik Brueghel-albumban is felbukkan, a festmény birtokosa pedig mindkét esetben a koppenhágai Statens Museum for Kunst. Nem tudom, hogy a művészettörténet időközben feloldotta-e a *Kufárok kiűzése* rejtélyét. Éppen a *Mi volt kérdés a legszebb Dániában* megjelenésének évében volt egy nagy európai Rembrandt retrospektív tárlat. A Berlin, Amsterdam és London múzeumain végigvándorló kiállítás után nem sokkal az új laboratóriumi vizsgálatok felfedték, hogy az egyik (Erzsébet királynő tulajdonában levő) kép nem a mester, hanem valamelyik tanítványának műve. Kétlem, hogy ez módosította volna a művészettörténetben évszázadokig betöltött jelentőségét és hatását. A most említett festmény esetében sem hiszem, hogy meghatározó tényező lenne, ha egyszer tisztáznák alkotójának valódi kilétét.

Sejtheted, hogy Nomé vagy Monsú Desiderio képe nem csupán a Sulus/Paulus-képtárgy okán, hanem az építészeti fantázia miatt is megragadta figyelmemet. Bámésszkodó, töprengő állapotomban folyamatosan rémlett bennem valami. Nem tudtam eldönteni, hogy a most olvasott norvég, dán, izlandi vagy más északi szerzők közül kiből váltott ki hasonló izgalmat, ki emlegette nemrégiben. Hazaérve folytattam a nyomozást, amíg rá nem jöttem, hogy ki más lenne a Monsú-rajongó, mint Mircea Cărtărescu, látomásos bukaresti kortársunk. Regénytrilógiájának a Csíki László által fordított első kötetében (*Vakvilág. A bal szárny*) emlegeti, s ha rákérdoznénk, bizonyosan nem is tagadná, hogy saját képzeletét is megtermékenyítette a 17. századi „barokk szürrealista”. Az is

igaz, hogy túl sok külső hatás nélkül is éppen úgy szárnyalna a fantáziája, mint a valamikori látnokoké, tehát határtalanul. Prózája inkább imaginárius tablók, „költőjének” mutatja, akinek fikciója nem elbeszélést, hanem képsorokat hív életre.

Itt az egyik Monsú-víziója: „A kép, mely fölött évszázadok múltak el, homályos csillogást kapott, magányt és mélabút árasztott. Óriási rózsaszín márvány palotákat ábrázolt, oszlopsorokkal, szobrokkal terhes homlokzatokat: tükörfényesen emelkedtek ki a tökéletes délidő elvont napkorongja alatt forrongó, vakító, tiszta vízű, zöld tenger habjaiból. Úgy tűnt, a hordókkal megrakott, part mellett horgonyzó hajók ugyanolyan füstszínű üvegből vannak, mint a tébolyodottan feldíszített épületek, a legpatetikusabban expresszív szobrok, amilyeneket a legfeketébb epe kiötlölhet valaha: gyűlölet, eksztázis, ravaszság, elbutulás, megvilágosodás, keresztényi áhitat, megvetés... zsigeri agresszivitás, amint groteszken elszabadul. [...] A határtalan zöld óceánból függőlegesen, törékenyen törtek fel a téboly és a bölcsesség palotái. És sehol egy emberi lény... Jobbfelől, az alsó sarokban fekete tussal az aláírás: *Desiderio Monsú.*”

Különös, én csak kifejezetten sötét tónusú képeivel találkoztam, a koppenhágai Monsú-tábla is ilyen. Saulus megvilágosodása egy hatalmas lovas csata közepette következik be. Mintha már vakon ülne a fekete paripán, hátradől, az oszlopközök szobor-tömegéből némelyik már zuhan le a talapzatáról, tornyok omlanak alá valami fergeteges erejű földrengés hatására. A gótikus romokat és a rózsaszínű boltíves palotákat a felhők közül fátyolosan, füstszerűen rájuk vetülő fény világítja meg. A csatajelenet sötétben marad, alig kivehető a fekete lovak és lovasok küzdelme. Mintha egy szempillantás alatt eldőlt volna a sorsa. A csatáé is, a Jézus-követők üldözőjéé is. A kontrasztot fokozza, hogy a Saulusra támadó lovas fehér lovon ül, míg a leendő Paulus lova fekete. A vékony fénysáv viszont, ami fentről Saulusra vetül, kardja villanásának meghoszszabbítása. Sokértelmű jelképesség, s nyilván Cărtărescu pontosan érzékeli az általa látott vagy képzelt hatalmas Monsú-festményen is a fényárnyék szimbolikus tárházának kimeríthetetlenségét.

Kosztolányi sokszor olvasott és ismét újraolvasott Andersen-esszéjéhez szeretnék még visszatérni. Tudom, hogy Dánia-versednek is forrása ez a

gyönyörű írás a *Lángelmék* (1941) kötetből. Az imént a földindulásnak kitett fantasztikus architektúráról beszéltem, ám ehhez hasonlót észleltem ezzel a régi, sárga, Nyugat kiadású Kosztolányi-kötetemmel is. A nyolc évtizedes kiadványból hol papír-, hol vászondarabkákat, szálakat kezdtek kihullani. Alig tudtam valahogy rögzíteni a foszló anyagot, pedig e kiadáshoz is éppen úgy ragaszkodom, ahogyan az 1917-es *Éjfél*hez, a *Magyar írók misztikus novellái*hoz. Úgy látszik, hogy Kner Izidor még régebbi gyomai könyve jobban bírja az időt. Kosztolányi előszavával indul, az utolsó előtti novellák is Kosztolányi-, illetve Csáth-szövegek, mint például *A varázsló halála*.

Az 1935-ös Andersen-esszé nélkülözhetetlen volt a Te versedhez meg az én mostani Tolnai-Dánia-reflexiómhoz is. Kosztolányi feltételezésem szerint a *Das Märchen meines Lebens* című Andersen-kötetnek az 1912-es vagy az 1923 körüli kiadását olvashatta. Milyen remek ötlete volt ez is, hogy az ételbeszélés tényeivel egészítse ki a mesemondó portréját, meg azt a meghatározó befolyást, amit Te gyönyörűen megemelsz versedben. Kosztolányi ritka portréalkotó képességét régóta becsülöm, próbáltam már alaposabban körüljárni. Az Andersen-arckép és alakrajz is a mestermunkái közé tartozik. Különösen fontos, ahogyan csökkenti a csökkenthetetlen távolságot a csoda, a nem evilági és a köznapi, tárgyi valóság között. Amiből ő maga költészetet csinál, azt ebben az esszében Andersennek tulajdonítja. „Egyszerre kastélyok nyílnak ki, üvegpagodák s szellemek, boszorkányok, manók tünedeznek föl, a lápkirály leánya s a jég tündére. De nem csak ők elevenednek meg. Közel lép hozzánk a kézzelfogható valóság is, valami rejtélyes erőttől átszellemülve, az élettelen tárgyak is, a lámpa, a kulcs, a labda, a bűgócsiga, az ólomkatona, a diótörő, amely hirtelen bukfencezni kezd és a palavessző, amely sikongva ugrál a palatáblán. Az élet viharos kísértetjárása zajlik körülöttünk e ritka csodatevő nyomán.” Szinte teljes a leltár, amit *A szegény kisgyermek panasza*i és az akkoriban írt rövidprózák motívumkincse felkínál. Mintha nem is az Andersen-élményről beszélne, hanem átnyújtán nekünk a korai Kosztolányi-opus katalógusát. „Ha emberi mivoltába akarunk hatolni s meséskönyvei füledt légköréből az élet tényeihez menekülünk, akkor egy új, még ködösebb mesevilágba jutunk.”

Milyen ismerős tapasztalat! Akadt még valaki, aki ezen a vidéken folyamatosan a való világ jelentéktelen tárgyi elemeinek transzfigurálásával foglalatoskodik... „*a lét a semmis nyomokban mutatkozik legszívesebben*”, írod. A Dánia-versben azonban tragédiába fordul a sárga repcével, aranylemezzel, fénnel induló látomás. Kosztolányi, véres sálja, majd Csáth inkarnálódik mellette: „*álltak ott csurom véresen / ahogy az élet rémdrámájából megérkeztek / ha valaki akkor te tudod mit jelentett neked / bácskai kisgyerekeknek andersen bácsi: mindent.*” Minthogy a vers újabb és újabb kettős párokat iktat be, Kierkegaard/Andersen, Kosztolányi/Csáth, Gary Cooper/Anthony Perkins, hirtelen az önmegszólítás sem nyilvánvaló első pillantásra. Egy rövid szekundumig egy Tolnai/Domonkos baráti párost is a többiek mellé állít a képzelet. Ám az, aki tudja, hogy mit jelenthetett a dán mesemondó varázsa valamikori kis bácskai csodálóinak, csak az léphet örökükbe az érzékekkel felfogható és a „*semmis kosztolányis megfigyelések*” felszíne mögött rejlő összefüggések megsejtésében. Látod, drága Ottó, addig bócorogtam össze-vissza, mire kitavaszkodott, közben nyár is lett, s mindjárt itt a Te szép ünneped. Isten tartson meg jó egészségben, erőben, éltesen, lelkesítsen, vigyázzon rád. *Tillykke med fødselsdagen!* Mondanám, mondom is, ha már éppen Dánia volt virtuális találkozásunk terepe.

Ölellek,

Beáta

Pécs, 2020 júliusa

P.S.: Utólag bevallom, sok mást láttam ugyan, de a jegesmedvét az oromzaton nem.